

Загальноосвітня школа Києва та Київщини в умовах десталінізації (1953–1959 рр.)

У статті висвітлюються проблеми шкільної освіти в Україні 1950-х рр.: охарактеризовано кадрове забезпечення, виплата заробітної платні, забезпечення паливом, подолання двозмінності та інше.

Ключові слова: школа, освіта, вчителі, кадрове забезпечення, курси підвищення кваліфікації.

В статье освещаются проблемы школьного образования в Украине 1950-х гг.: охарактеризованы кадровое обеспечение, выплата заработной платы, обеспечение топливом, преодоления двухсменности и прочее.

Ключевые слова: школа, образование, учителя, кадровое обеспечение, курсы повышения квалификации.

In this article the problems of school education are highlighted in Ukraine 1950 y.: the staffing is characterized, wage payment, fuel supply, the work in two shifts overcoming and so on.

Key words: school, education, teachers, staffing, training courses.

Пожавлення в сфері суспільного й культурного життя, смерть Сталіна – це переломні події на початку 1950-х років в історії Радянського Союзу, й УРСР в тому числі. Всі ці процеси: відхід від тоталітарної системи, спроби лібералізації суспільно-політичного життя – безпосередньо впливали на функціонування загально-освітньої школи як освітнього інституту в УРСР.

Прийшовши до влади, починаючи реформи, М. Хрущов не обминув народної освіти. Зросла кількість спеціалістів із вищою освітою.

Але на середину 1950-х років в республіці шкільна мережа не задовольняла наявних потреб. 16 тис. шкіл республіки (33,2 % від їх загальної кількості), в яких навчалося 1,67 млн дітей, змушені були організовувати заняття в дві, а чимало шкіл – навіть у три зміни. Значна кількість цих закладів, особливо в сільській місцевості, а також у робітничих селищах, розміщувалася в мало пристосованих для занять приміщеннях. Говорячи про шкільну систему освіти Києва та Київщини, варто зазначити, що уже на початок 1950-х років майже усі діти шкільного віку були охоплені обов'язковим

семирічним навчанням. Можна стверджувати, що до 1953 року в Києві утвердилося семирічне навчання дітей. І з цього року поступово починає вводитись загальна десятирічна освіта. Але введення загальної десятирічної освіти гальмувалося дією постанови РНК СРСР від 2 жовтня 1940 р. "Про встановлення оплати навчання в старших класах середніх шкіл та у вищих навчальних закладах СРСР та про зміну порядку призначення стипендій". Згідно з Постановою плата в містах та селах становила 150 крб на рік. Якщо в київських школах, містах і містечках області зростає чисельність учнів у 8–10 класах, то для більшості сільського населення це було суттєвим навантаженням на родинний бюджет, і, як наслідок, навчання переважної частини сільських дітей припинялось на сьомому класі. Значна кількість дітей шкільного віку в сільській місцевості області через відсутність одягу, взуття, важкі соціальні умови проживання не ходила до школи, змушена була працювати. Школи постійно відчували гостру потребу в підручниках, зошитах, обладнанні.

В Києві в цей час закладались умови для переходу в перспективі на десятирічну освіту. Учням початкових, семирічних і середніх шкіл, які мешкали у віддалених районах, було організоване перевезення згідно з встановленими маршрутами з пільговою ціною з видачею місячних шкільних проїзних квитків вартістю 15 крб [5, арк. 22]. Варто зазначити, що в сільській місцевості, навіть в Київській області, цього не було. Школярі вимушені були кожний день долати по декілька кілометрів до школи.

Згідно з архівними даними, уже на початку 1950-х років в Києві працювало 113 середніх шкіл [3, арк. 71], а в області 273 відповідно [4, арк. 80].

Для комплексного впровадження десятирічної освіти проводилась реорганізація шкіл: початкові школи стають семирічними, а семирічні перетворюються на середні [8, арк. 105]. Відкриваються нові школи. Серед нововідкритих слід назвати середню школу №43 Залізничного району, початкову школу №93 Подільського району [8, арк. 105].

В сільській місцевості з середніми школами справа була гіршою.

Згідно з народногосподарським планом в Київській області для впровадження десятирічної освіти передбачалось збільшення числа середніх і зменшення семирічних шкіл (табл. 1) [11, арк. 3]:

Таблиця 1

Навчальні роки	Кількість шкіл		
	Початкових	Семирічних	Середніх
1953–1954	373	570	246
1954–1955	372	557	261

Згідно з офіційною статистикою, аналізуючи матеріально-технічну базу шкільної освіти в Києві та області, ми можемо стверджувати, що вона розвивалася досить успішно. Однак навіть у Києві не могла забезпечити кількісну потребу учнів у класних приміщеннях. У середині 1950-х років чимало шкіл заняття проводили у дві, а то й у три зміни, що негативно відбивалося на здоров'ї дітей та вчителів. Особливо багато таких освітніх установ було у Кагановицькому районі – школи № 15, 59, 37 [11, арк. 3].

Через брак фінансування будівництва нових шкільних приміщень, недбале ставлення влади до вирішення цієї нагальної проблеми в Київській області подолання двозмінності проходило дуже повільно. Так, наприклад, в 1953–1954 навчальному році в Київській області в другу зміну навчання проводилось (табл. 2) [9, арк. 114 зв.]:

Таблиця 2

Назва районів	Змінність навчання в 1952–1953 н. р.		Змінність навчання в 1953–1954 н. р.	
	Кількість класів	учнів	Кількість класів	учнів
Бориспільський	66	2204	70	2549
Бородянський	25	852	22	742
Гребінківський	36	1316	44	1576

Аналізуючи архівні матеріали, ми можемо стверджувати, що в 1955–1956 навчальному році ситуація із подоланням двозмінності не покращилась. Про це свідчить план розгортання шкільної мережі Київської області: три класи Іванківської семирічної школи Кагарлицького району, 6 класів Антонівської середньої школи Сквирського району та 4 класи Маловільшанської семирічної школи Обухівського району – навчання проводили в другій зміні [15, арк. 93 зв]. Це свідчить про те, що проблема нестачі шкільних приміщень, навіть через 10 років після закінчення війни, стояла дуже гостро, особливо в сільських школах. Це питання щороку розглядалось на учительських з'їздах, які проводились двічі на рік, в січні та серпні місяці. Але реальні кроки для розв'язання цього питання не були зроблені. Приймались правильні рішення, давались численні вказівки та розпорядження, які зазвичай так і не виконувались.

Однією з причин двозмінного навчання була нестача учительських кадрів.

Якщо в 1952–1953 навчальному році в Києві і області працювало 1897 шкіл, у яких навчалось близько 554 тис. [6, арк. 6], то в 1956–1957 навчальному році в школах Києва та Київщини навчалось понад 600 тис. осіб [16, арк. 15].

Важливим завданням було забезпечення загальноосвітніх шкіл учительськими кадрами. Хоча за перше післявоєнне десятиліття в Києві і області значно зросла кількість учителів з вищою освітою, але цього було недостатньо.

Планом підготовки учителів для семирічних і середніх шкіл УРСР на 1949–1955 навчальні роки передбачалося підготувати 13,9 тис. осіб [1, арк. 4]. (табл. 3).

Таблиця 3

Навчальний заклад	Кількість осіб (тис.)
Педагогічними вузами	12,0
Навчальними закладами інших систем	1,1
Курсами	0,8
Всього	13,9

Але це не вирішувало всіх питань, оскільки реальна потреба складала 16,6 тис. чол. Різниця в 2,7 тисяч вчителів залишалася вакантною.

Педагогічні виші на той час, за умови збереження в них межі прийому студентів на рівні 1949 р. могли дати наступну кількість молодих вчителів (в тис. чол.) (табл. 4) [2, арк. 7].

Таблиця 4

	1953	1954	1955
Для 5–7 кл. (випускники учительських інститутів)	5,3	5,3	5,3
Для 8–10 кл. (випускники педагогічних інститутів і університетів)	4,0	4,0	4,0
Всього	9,3	9,3	9,3

Такої кількості випускників було недостатньо. Тільки в Київській області некомплект вчителів тільки для 8–10 класів складав: в Обухівському районі – 20 осіб, в Березанському – 17, в Таращанському – 15 осіб відповідно [10, арк. 115].

І хоча в 1954–1955 навчальному році найбільше випускників вишів прийшло в школи Ставищенського (30 осіб), Володарського (24 особи), Обухівського (28 осіб), Тетіївського (32 особи) [13, арк. 17] районів, проблема учительських кадрів не була повністю вирішена.

Щоб подолати нестачу кваліфікованих педагогічних кадрів, із кожним роком збільшувався прийом до педагогічних вишів. Розширювалася заочна педагогічна освіта. Важливе значення для подальшого покращення складу вчительських кадрів мало те, що з 1955 р. перед історичними, філологічними, біологічними, хімічними і фізико-математичними факультетами університетів було поставлено завдання готувати висококваліфікованих спеціалістів для шкіл.

В школах Київської області працювало 14177 вчителів [12, арк. 16], з них згідно з Річним звітом про роботу шкіл Київського облВНО за 1954–1955 навчальний рік за освітою вчителі області характеризувалися (табл. 5) [13, арк. 17]:

Таблиця 5

Тип освіти	Кількість вчителів
Вища	3170
Незакінчена вища	3979
Середня педагогічна	6434
Загальна середня	751
Незакінчена середня	843

Загальну середню і незакінчену середню освіту мали лише викладачі фізичного виховання, креслення, співів.

Водночас з вищезазначеного зрозуміло, що склалася скрутна ситуація з забезпеченістю вчительськими кадрами і в масштабах республіки в цілому. Ось чому тільки в Київській області 94 вчителі [7, арк. 38] змушені були працювати на півтори ставки і вести різні за віковою ознакою класи.

Обласний відділ народної освіти та обласний інститут удосконалення вчителів в 1954–1955 навчальному році провели значну роботу з підвищення кваліфікації вчителів шкіл області. Велику увагу в цей час приділяли підвищенню кваліфікації вчителів. Відбулося 29 семінарів, якими було охоплено 864 учителі [14, арк. 18] та працівників органів народної освіти. Плани семінарів були складені таким чином, щоб розглянути й обговорити питання методичної й педагогічної тематики.

Влітку 1955 року в м. Києві, м. Ржищеві на місячних курсах було перепідготовлено 736 учителів 1–10 класів [14, арк. 18], що дозволило частково вирішити проблему вчительських кадрів на місцях.

Але у зв'язку з переходом на десятирічну освіту, відповідно до даних річного звіту про роботу шкіл Київського облВНО в 1954–1955 навчальному році, ми спостерігаємо і зворотну картину, коли відбувалось скорочення вчительських кадрів. Архівні дані свідчать,

тільки в школах Київської області було скорочено 658 учителів [12, арк. 16]. Під скорочення потрапили вчителі, які не мали відповідної педагогічної освіти й не бажали навчатись, а також скорочено 699 вчителів [12, арк. 16] 5–7 класів в зв'язку зі скороченням цих класів через брак учнів.

Отже, становище загальноосвітньої школи Києва та Київщини відбивало ті тенденції, які були притаманні УРСР й Києву та Київщині зокрема. Аналіз документів свідчить, що низка реформ у системі шкільної освіти не дали бажаного результату. Численні постанови й розпорядження не виконувались. Невирішені проблеми залишались, переходячи в новий навчальний рік.

Література

1. Центральний державний архів вищих органів влади (далі – ЦДАВО), ф.166, оп. 15, од. зб. 575, арк. 4.
2. ЦДАВО, ф. 166, оп. 15, од. зб. 575, арк. 7.
3. ЦДАВО, ф. 166, 166, оп. 15, од. зб. 936, арк. 71.
4. ЦДАВО, ф. 166, 166, оп. 15, од. зб. 936, арк. 80.
5. ЦДАВО, ф. 166, 166, оп. 15, од. зб. 1232, арк. 22.
6. ЦДАВО, ф. 166, 166, оп. 15, од. зб. 1262, арк. 6.
7. ЦДАВО, ф. 166, 166, оп. 15, од. зб. 1267, арк. 38.
8. ЦДАВО, ф. 166, 166, оп. 15, од. зб. 1267, арк. 105.
9. ЦДАВО, ф. 166, 166, оп. 15, од. зб. 1528, арк. 114 зв.
10. ЦДАВО, ф. 166, 166, оп. 15, од. зб. 1528, арк. 115.
11. ЦДАВО, ф. 166, 166, оп. 15, од. зб. 1731, арк. 3.
12. ЦДАВО, ф. 166, 166, оп. 15, од. зб. 1731, арк. 16.
13. ЦДАВО, ф. 166, 166, оп. 15, од. зб. 1731, арк. 17.
14. ЦДАВО, ф. 166, 166, оп. 15, од. зб. 1731, арк. 18.
15. ЦДАВО, ф. 166, 166, оп. 15, од. зб. 1912, арк. 93 зв; 151 зв; 122 зв.
16. ЦДАВО, ф.166, 166, оп. 15, од. зб. 2048, арк. 15.
17. Центральний державний архів громадських об'єднань, ф. 166, 1, оп. 73, од. зб. 682, арк. 97.